

A Somogyi pásztorfaragás máig élő hagyománya

Nemzeti Értéktár Hivatalos oldala

- *Takács Gyula Somogyi pásztorvilág, 1986 Kaposvár*

- *Élő Népművészet Országos Népművészeti Kiállítás 2020*

2020. Élő Népművészet
A FENNTARTHATÓ HAGYOMÁNY
XVII. ORSZÁGOS NÉPMŰVÉSZETI KIÁLLÍTÁS

Pályázati felhívás

Az Emberi Erőforrás Minisztérium, a Hagyományok Háza és a Magyarországi Egységes Keresztény Egyház Országos Népművészeti Kiállításra való részvételre pályázatot hirdet a tárgyalt népművészeti vagy kézművesipari kategóriákban.

Kiállítás helyszíne: Magyarországi Egységes Keresztény Egyház, 1051 Budapest, Széchenyi István tér 1. sz. épület, 1. emelet, 1051 Budapest, Széchenyi István tér 1. sz. épület, 1. emelet, 1051 Budapest, Széchenyi István tér 1. sz. épület, 1. emelet.

Dél-Afrikai Választás
Függetlenség 2020. június 16-án

Bécs és Magyar Népművészeti Egyesület
1060 Békáscsaba, Luther u. 6.
Levegőtől cím:
Szerk. Bécs, 1060 Békáscsaba, Luther u. 6.
Képviselet:
Füzi Bécs, 1060 Békáscsaba, Luther u. 6.
info@bcs.hu

- *XXXII. Id. Kapoli Antal Pályázat meghívója és képei*

Meghívó

A Hagyományok Háza szeretettel meghívja Önt és kedves családját az

Id. Kapoli Antal
emlékére megrendezett
XXXII. Országos Faragópályázat
kiállításának megnyitójának megünneplésére

2019. június 14-én 13 órára,
a Magyar Népi Iparművészeti Múzeumba (1011 Budapest, Fő u. 6.)

A kiállítást megnyitja: **V. Németh Zoltán**, az Agrárminisztérium
kiemelkedő nemzeti értékek felügyeletéért felelős miniszteri biztosa

A kiállítást szakmailag értékeli:
Gosztonyi Zoltán, a Népművészet Mestere, a pályázati zsűri tagja

A kiállítás megtekinthető 2019. augusztus 9-ig, keddtől szombatig 10-18 óra között.

- *Mesterségek Ünnepe*

- *A SZÉPSÉG KERTJÉBEN*

Népművészet Mesterei a Dél-Dunántúlról RRM 2006

- *Gosztonyi Zoltán kiállítása Kaposvár:*

- *MESÉLŐ TÁRGYAK*

I. A PÁSZTOROK VILÁGA

A Rippl-Rónai Múzeum Néprajzi Látványraktárában

őrzött pásztorfaragások katalógusa

- *A PÁSZTORBOTNAK NINCSEN PÁRJA*

- *Faragás fából, tökből, csontból, szaruból*

Az ember, a mindennapokon kezébe kerülő anyagokból, fából, kőből, csontból, agancsból, többnyire csiszolással, eszközöket készített.

A díszítések eleinte mágikus, kultikus, tulajdoni jelek, voltak, amik később díszítőelemmé váltak. Ezek az ősi szimbólumok ma is használatosak. A kisközösség számára egyértelmű jelentésük, mára komoly, tudományos jelmagyarázati elméletté nőtte ki magát. Jelentéstartalmuk elemzése, értelmezése, az adott tárgyhoz kapcsolódó kultúrkör megismerésének, elengedhetetlen része.

Somogy, erdőben gazdag terület, így az eszközökhöz felhasznált **fa**anyag a lakó környezetben rendelkezésre állt. Fenyőfa, akác, tölgy, som, berkenye, kecskerágó és a legkedveltebbek a gyümölcsfák. A famegmunkálásnak az eszközei fűrészek, fejszék, balták, szalukapa, gyaluk, vésők, és a faragó ember legközvetlenebb eszköze a faragókés, a bizsók. A famegmunkálás, nagyolásból indul és tart a finomításig. Darabolás, méretre vágás, gyalulás, csiszolás, díszítés.

A **csont** tárgyak készítéséhez bármilyen állat csontja használható, (kecske, juh, madár, őz, szarvasmarha) mérete miatt, leggyakoribb a marhalábszár. A csontot főzéssel fehéritik, eltávolítva csontból a zsírt. Fűrészeléssel a csontból lapokat vágnak, csiszolják, és erre karcloznak.

Az **agancs** belsejét főzéssel felpuhítják, majd kikaparják a szivacsos részt. Ebben az állapotában kismértékben alakítható. Agancsnál a felületen lévő gyöngyöket lereszelik, lecsiszolják és utána karclozzák. Az agancsból lapokat nem lehet vágni az elégtelen falvastagság miatt.

A **tökből** készült edények anyaga a lopó- és a kabak-tök A lopótökből, nevéből következően hordóból bor felszívására alkalmas eszköz készül. A kabak a dupla hasú alakját kihasználva, övre akasztható víztartóként használatos. A felületén át párologó víz hűvösen tartja a tartalmát (termosz).

Szaruból készült tárgyak nyersanyaga a magyar szürke-marha csodálatos szarva. A szarvak jellemzője, a fekete szarvcsúcs. A középrész lehet zöld, szürke vagy fehéres. Míves darabok készítéséhez a fehér a legkedveltebb. A tülök anyagából (szaru), az ügyes

kezűek, sótartót, fésűt, óraláncot és sok más apró tárgyat készítettek. A szaruanyag melegítés hatására alakítható, így a fésűket, hajcsatokat és a pipa szopóját (a csutorát) formázták. A tülök fehér anyagát ízlésüknek megfelelően díszítették. Faragták, spanyolozták, és különösen Somogyban karclozták és pásztoraranyozták. Legjellegzetesebb darabok a somogyi kanász-tülök. Harci kürtként hangjelzés volt a feladata, míg a közelmúltban a kanászok lefelőre hívogató dallammal jelezték a konda vonulását.

A tülök formai megjelenéséből adódóan, legegyszerűbb a kürt, az ivótülök, a tokmány, újabb időkben a bőgőkürt elkészítése, hisz a szarv külső, belső tisztítása után, kevés alakítással kész a szaru a használatra. A kürtnél a fúvóka kialakítása okozza a nehézséget. A belső hosszúság kimérése fölött kb. 5-8 cm-re, nagyon görbe szarunál 2,5-3 cm-e le kell vágni a tülök hegyét, hogy a közepet megkeresve meg lehessen fúrni. Ezután kerül kialakításra a fúvóka. Sok esetben használnak vendég fúvókát, un. munsteklit. Ez készülhet a szaru levágott saját anyagából, bodzafából vagy egyszerűen kölcsön veszik egy réztrombitából. A fúrt lyuk mérete is eszerint alakul, 4-25 mm.

Somogyban, kürtöt a kondások még a 60-as években, minden nap használtak. A kürtöket vállon átvetve, szájukkal lefelé fordítva hordták. Díszített és díszítetlen darabok is használatban voltak. A tehetősebbek vagy az ügyes-kezűek díszített tülökkel szolgáltak. A díszítmény olvasható volt a szemlélő számára. A díszes kürt elsődlegesen hatalmi jelképként fogható fel és ez maradt fenn a közelmúltig, mikor a kanászok, juhászok, gulyások szegődni mentek, jelvényeikkel, (faragott juhászkampó, sallangos-ostor, díszes-kanászkürt) innepi viseletben, (cifraszűr, keményszárú csizma) felvonulva, jelképezve a szakmai ranglétrán elfoglalt helyüket. A tülök több funkcióeszközként a hangadás mellett, a szájnyílás bedugaszolásával ivótülökként is szolgált. Erre utal az ivó-kürt szavunk is. Az ivótülök használatakor, praktikus okokból, a szájnyílás felfelé áll, a díszített változatoknál, a díszítés is így olvasható, értelmezhető. A nagy mennyiségben hozzáférhető szarvak feldolgozására, iparszerűen, szakmák alakultak. Fésűsök, gombosok, csutorások stb. Nagy számban használták ugyanezt a nyersanyagot maguk a pásztorok és a kézműves-mesteremberek.

Ma is elakad a faragó lélegzete, ha egy nyers, szép tülök kerül a kezei közé.

- *Díszítés.*

Az ember, a mindennapokon kezébe kerülő anyagokból, fából, kőből, csontból, agancsból, többnyire csiszolással, eszközöket készített.

A díszítések eleinte mágikus, kultikus, tulajdoni jelek, voltak, amik később díszítőelemmé váltak. Ezek az ősi szimbólumok ma is használatosak. A kisközösség számára egyértelmű jelentésük, mára komoly, tudományos jelmagyarázati elméletté nőtte ki magát. Jelentéstartalmuk elemzése, értelmezése, az adott tárgyhoz kapcsolódó kultúrkör megismerésének, elengedhetetlen része.

- ***Ékfaragás***

Technikailag a legkönnyebben kialakítható faragás. A bemetszések ék „V” alakúak. Innen az elnevezés is, ékfaragás. Jellegénél fogva, a geometrikus, a szerkesztett formákat kínálja. Alapmotívumai a háromszögek, a körök, a körívek. Az így kialakuló díszítmény nem takarja el a fa eredeti jellegét, hanem azzal egybeolvadva tetszetős felületet ad. Ékesít, díszít szavunk, valószínűleg ide vezethető vissza.

- ***Lapos-faragás***

Székely-kapuk jellegzetes díszítés technikája. Szép példáit találhatjuk ma is a Székelyföldön. Előfordul még mestergerendákon, széktámlákon, és más kisebb tárgyakon is. Lapos-faragás, a faragásnak olyan fajtája, amelyen jellemzően két szintet lehet elkülöníteni. Az alapot, s az abból kiemelkedő lapos ornamentikát. A minta síkszerű, olyan, mintha lombfűrészszel kivágott mintát helyeznénk egy alapra. A faragást a felrajzolt minta körbevágásával, vésővel kell kezdeni, majd a minták közti részt kimélyíteni. Ehhez a faragáshoz többféle vésőt használhatunk. A nehézsége ennek a technikának az, hogy sok fát kell a lemélyítéskor kifaragni, vigyázva az egyenletes mélységre. Az alap egyenletlenségeit rovátkázással, kis tárgyaknál kibökődéssel tüntethetjük el. Ezt különböző mintázatú poncolókkal vagy árral végezhető. A minták leggyakrabban folyondárszerűek és a végtelenségig ismételhetők. Felrajzoláskor ehhez sablon készül. Sok helyen a mintát festéssel hangsúlyozzák.

- ***Domború faragás***

A domború faragást a lapos-faragásnál leírtak szerint faragják. Azonban a minta felülete nem sík, hanem a térben is változhat (domborodik). Nagyon elterjedt faragási mód. Sokan kedvelik a sűrű, dús mintákkal díszített felületet. A faragás eszköze a bizsók (rövid pengéjű faragókés). Vannak olyan gyakorlott faragók, akik a nagyolási munkát vésővel elő tudják készíteni és csak a finomabb munkákat, faragják késsel. Az így készülő faragás nagyon látványos. Az területe a Dunántúl.

- ***spanyolozás***

A XIX. század elején, rendkívül érdekes új technika, a spanyolozás terjedt el. A különleges díszítő eljárás lényege az, hogy a tárgy felületét díszítő mintákat lemélyítik és színes spanyolviasszal töltik ki, innen a neve. Spanyolozással fatárgyakat, gyújtó-tartót, tükröst, borotvakéstokot, furulyát, szaruból készült sótartót, néha még a vékony-héjú kobakot is díszítettek. A díszítendő felületbe 1-2 mm-re mélyített mintákat színes spanyolviasszal töltik ki, öntéssel vagy forrósitott kés segítségével. A rekeszekkel pozitív vagy negatív hatás érhető el, attól függően, hogy a virágot mélyítik vagy az azt körülvevő háttérrel. A színek használatában követik a pásztorok mértékletes, nemes ízlését. Már egy szín is szépen díszít, de két színnél nem használnak többet. A dunántúli spanyolozott tárgyakon legkedveltebb a piros-fekete, zöld-fekete és a piros-zöld színösszeállítás. Ha ehhez hozzávesszük a fa vagy szaru alapszínét, már úgys három szín szerepel. Több szín alkalmazása esetén, színenként külön-külön készül a spanyolozás. Befejezésként a felületet éles késsel lekaparják, fényesre döröglik.

„Spanyolviasz” receptje: két kávéskanálnyi méhviassz, feleannyi mennyiségű porfesték és tizedannyi gyanta összeolvasztva. Több gyantával keményebb lesz a spanyolviasz.

- ***Karcolozás***

Ősi díszítő technika. Gondoljunk csak azokra az őseinkre, akik hittek a lerajzolás varázserejében. Hittek a rontásban és az ellene való védekezésben. Akik csonton, sziklarajzon örökítették meg félelmeiket, tiszteletüket, hiedelmeiket és varázslásaikat. A karcolozás,

a rajz megörökítése valamely anyagon. Ez az anyag lehet fa, csont, szaru, tők. A simára csiszolt felületre rá rajzolják a mintát. Éles, hegyes, meredeken tartott, rövid pengéjű késsel, a hüvelykujjal kitámasztva, belevágnak a sima felületbe, követve a rajz vonalát. A vonal egyszeres, ismétlési lehetőség nincs. A karcolást, geometriai minta esetében körzővel is végezhető. A karcoláskor finom kis barázda keletkezik, amely elég ahhoz, hogy a színező anyagot magában tartsa. A színező anyag, pirított dióbél, birka-faggyúba kevert korom, vagy feketétől eltérő színű porfesték is. A színezővel bedörzsölt felületet a kés fokával átdörzsölik, hogy a kiemelkedett rostok visszanyomódjanak. A felesleges színező anyagot ronggyal letörlik és a felületet fényesre döröglik.

○ *A pásztoraranyozás.*

Szaru felületét régtől sárgítással színezik, pásztoraranyozzák, így mutatós folthatás keletkezik. Legjellemzőbb példákat a somogyi szaru sőtartókon, kanászkürtökön láthatjuk. Hagyományos technikával a **vérehulló-fecskefű** megsértett szárából előgyöngyöző, narancssárga színű tejnedvet elkenve, reakcióba lép a szaru anyagával és elsárgítja azt.

A vérehulló fecskefű (*Chelidonium majus*), magyar népies nevei: vérehullató fecskefű, fecskefű, vereslőfű, vérrel harmatozó fű, aranyfű, arannyal versengő, cinadónia, cinandó, cinadógódris, kecsketej, góдавére, gódirc, kutyatej, mennyeiajándék, rántófű, vérrelharmatozó versellőfű, vérhullatófű.

A mákfélék családjába tartozó, évelő gyom, és egyben kiváló gyógynövény.

(*Chelidonium* a görög *chelidón* = fecske szóból ered, mert addig virágzik, míg a fecskék Magyarországon nyaralnak.

Majus latinul = nagy.)

Műhely körülmények között **salétromsavat** használnak, amit hegyes pálcikával kennek fel a melegen tartott szaru felületére.
(Salétromsav, HNO_3)

Vízzel vegyült nitrogéndioxid (NO_2) igen erős oxidáló sav, amelynek sói a nitrátok. A tömény salétromsav színtelen 69,2%-os folyadék, amelynek sűrűsége $1,41\text{g/cm}^3$. Bőrre jutva azt erősen megsárgítja. A salétromsav megtámadja a fémeket (még a fél-nemes fémeket is, mint a réz és a higany, valamint a nemes ezüstöt), mégpedig oxidáció és nitrogénoxidok fejlődése közben (nitrózus gázok,

sárgásbarnák és **nagyon mérgezőek**), az aranyat elválasztja az ezüsstől (választóvíz), oxidálja, ill. elbontja a festékeket, a fehérjéket sárgára színezi (bőr, szaru) sósavval királyvizet, kénsavval pedig ún. nitrálásavot alkot. Ha a tömény salétromsav gyúlékony anyagokra (fűrészpor, szalma, papír) ömlik, tűz keletkezhet. A bőrön, nyálkahártyákon és a szemén súlyos sérüléseket okoz. A nitrózus gőzök már kis mennyiségben is halálos kimenetelű mérgezést okozhatnak. Megtámadják a tüdőt és a mélyebb légutakat. Nagy koncentrációjú gőzök belélegzése után még órákig nem jelentkeznek a tünetek. A lappangási idő után egyre súlyosbodó nehéz légzés. A mellkasban nagy fájdalmak, erős köhögés, magas láz lép fel. Halálos kimenetelű tüdővízenyőt okoznak. A legkisebb mennyiségű alkohol fogyasztása a mérgező hatást fokozza.

„Fa, szaru és csont feldolgozásával töltött több évtizedes munkatapasztalattal a hátam mögött jutottam arra az elhatározásra, hogy az általam készített tárgyakat tematikusan, könyvformába rendezve bemutassam, közkinccsé tegyem, technikai, formai megoldásaimat tovább gondolásra ajánljam.”

Könyvrendelés

A 88. Ünnepi Könyvhétre magánkiadásban megjelent,
Gosztonyi Zoltán: Szarvasösvényen című könyve. 2017 Kaposvár
Terjedelme: 210 x 210 mm, 64 oldal, közel 100 színes fotóval.

A könyv ára: 2.500.-Ft, (+ postaköltség 500.-Ft)

A könyv az alábbi címen rendelhető:

gz.csontfarago@gmail.com

Előre utalás a:10404247-92165690-01740000 számlaszámon
A szállításhoz szükséges megadni a megrendelő **nevét, címét,**
számlaigényhez az **adószámát**